

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԸՄԲՈՆԵԼ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ոչ ոք կ'անդիտանայ թէ մեր ազգային կեանքի ամենէն դժուարին եւ ներքնապէս լուրջ շրջաններէն մին է այն՝ զոր կ'ապրինք ներկայիս:

Հայութիւնը, իբրեւ ազգ, ունի այժմ անշուշտ իր հայրենիքը եւ զայն պահպանող կառավարութիւնը, որոնք, ինչ որ ալ լինին, կամ ինչ ալ ըսուի իրենց մասին, մերինն են վերջապէս. եթէ կ'ուզէք՝ նոյն իսկ՝ բիւր անգամ աւելի մերինը քան ուրիշինը: Բայց կայ և իրականութիւն մը, զոր կարելի չէ անտեսել. արտաքոյ ազգային հայրենիքէն, և անոր կառավարութեան եւ Խորհրդային Միութեան եւս սահմաններէն, ունինք նաև հոծ թիւ մը ժողովուրդի, Գաղութահայութիւնը, աւելի ճիշդ՝ «Հայկական Սփիւռք»ը, որ իբրեւ թէ՛ քանակ և թէ՛ որակ կը շարունակէ ունենալ մեծ կարևորութիւն:

Ճշտագոյն պիտի ըլլար արդարեւ այդ վերջին բառով միայն, «Սփիւռք» կոչել զայն, որովհետեւ ո՛չ թէ կանգուն ու շէն հայրենիքէ մը առևտրական կամ ընկերային եւ այլ պատճառներով դուրս եկած, կամ կազմալուծումի վիճակին հասած երկրէ մը յաջորդաբար փրթած բաժնուած բեկորներէ ձեւացած է ան, այլ անողոք և անարդար պայմաններու հարուածներէն զարնուելով փշրուած և դէս ու դէն սփռուած կենդանի կտորներէ, որոնք կը պահեն ՏԱԿԼԱԽԻՆ — բայց մինչեւ ե՞րբ արդեօք — ազգային լեզուի, կրօնի, մշակոյթի եւ իտէպի միութիւնը, նոյն անցեալէ մը եկած եւ դէպի նոյն ապագան դիմող համայնքի մը կամքով եւ զնացքով:

Այսպէս կամ այնպէս, սա՛ է այժմ բացորոշապէս ճշմարիտ՝ թէ Հայութիւնը այժմ, թէ՛ իբրեւ զանգուած եւ թէ՛ իբրեւ աշխարհագրական դրութիւն, բաժնուած է երկու տրոհումներու, որոնց առաջինն է Հայրենիքն ի Հայաստան, եւ երկրորդը՝ Սփիւռքն ընդ ամենայն աշխարհ: Ու ամբողջ խնդիրը, որ ներկայիս այնքան կը զբաղեցնէ հայ միտքն ու սիրտը, այն է թէ ինչ պէտք է ընել՝ որպէսզի ահաւոր պարագաներու հետեանքով իրարմէ անջատուած երկու կէսերը, եթէ ոչ ազգայնապէս — քանի որ այս իմացումը հիմա կը բաղախի քաղաքական դժուարութեանց — զէթ զաղափարական տեսակէտով անբաժան միասն իրարմէ՝ ցեղական զգացումի, կրօնական հոգւոյ եւ մշակութային ձգտումներու սերտ առնչութեամբ:

Կեցուածքը՝ որ հետզհետէ կը պարզուի հոն Արարատի նայուածքին առ-

ջեւ, երևանի մէջ և Էջմիածին, ու ջգածողութիւնները՝ որոնք ամէն օր քիչ մը աւելի ուժգին պրկուեցան իրենց շրջանի զօրութեամբ, ամէն ալ կը դառնան նոյն այդ առանցքին շուրջը. ի՞նչ ընել՝ որպէսզի Հայութեան զանգուածին այդ երկու մեծ մասերը բարոյապէս գէթ չբաժնուին իրարմէ, եւ այսպէս խնայուած ըլլայ նոր ու մեծագոյն աղէտքի մը պայթումը Ազգին զլխուն:

Ըստ մեզ, գործը լը՛օրէն, կ'ուզենք ըսել՝ հոսանքային տեսակէտներէ անկախաբար դիտել կարենալու համար, անոր պէտք է նայիլ իրականութեան անկիւնէն միայն. այսինքն խորհիլ թէ կը գտնուինք իրականութեան մը առջև, որուն կազմութեան և յառաջացման մէջ չունինք ազգովին ամենազոյզն պատասխանատուութիւն. պատեւազմին ծագումէն մինչեւ Հայաստանի խորհրդայնացումը, ամէն ինչ, յաջողութիւն կամ ձախողութիւն, ամէն ինչ կատարուեցաւ մեր կամքէն անկախաբար: Դէպքերը այնքան զարհուրելի զահալիժութեամբ յաջորդեցին իրարու, պետական կարգերուն մէջ արմատացած քաղաքական եւ ժողովուրդներու ներքին կազմին մէջ միեւրոտեմբ ընկերակցական դարաւոր կիրքեր ա՛յնպիսի յանկարծական շրթայտեցումով խուժեցին իրարու վրայ, որ մերինին նման պզտիկ ազգի մը համար դերագոյն իմաստութիւնը պիտի ըլլար համակերպիլ միայն ստեղծուած կացութեան, եւ ընդունիլ զայն՝ պատմական ամենաաղօթարին այդ օրերուն՝ իբրեւ ազգին կեանքին վրայ տարածուած հովանաւոր աջ մը, որ միայն պիտի կարենար փրկել զմեզ, ինչպէս եւ փրկեց իսկ իրօք, հեռուէն եւ մօտէն մեր գէժ ու շուրջը ծառացող այն վտանգներէն, որոնց սարսափը մղձաւանջի պէս կը ճնշէր մեր վրայ, առաջին Հանրապետութեան ամենէն խանդավառ օրերուն իսկ:

Ոչ ոք կրնայ անհամամիտ ըլլալ այս կարծիքին. կարմիր թաթն էր որ բռնադատեալ խաղաղութեան մէջ պահեց կովկասը. անո՛ր կը պարտինք մենք ներկայ ազգային եւ միշտ դէպի բարգաւաճ կեանք ընթացող վիճակը մեր նախկին և պատմական բնագաւառին, Հայութեան սիրելի Հայրենիքին: Յետոյ, պէտք չէ անտեսենք թէ, ինչպէս մենք չէ որ ստեղծեցինք այդ զոյավիճակը Հայաստանի մէջ, մենք չէ որ պիտի կարենանք որ եւ է կերպով կամ չափով փոփոխութիւն կատարել անոր ներկայ կացութեան մէջ: Ինչպէս երևոյթները կը թուին հաստատել, եթէ քիչ մը եւս տաշուին իր սուր եւ կեռ կողմերը, եթէ կարենայ իր քաղաքականութիւնը դեռ աւելի համաձայնեցնել եւրոպականին փորձ եւ բնականոն զարգացումի մը ընթացքէն անցած սկզբունքներուն հետ, տրտունջները հաւանաբար աւելի պիտի պակսին իրեն դէմ, և իր զոյութիւնը աւելի դիւրութեամբ պիտի ըմբռնուի իբրեւ քաղաքական յեղաշրջումներու վաղորդային զոյացած ընկերային երևոյթ մը կամ վիճակ մը միայն: Բայց ի՞նչ հարկ այս կարգի շեղումներու մեր նիւթէն, բաւական լինի մեզ ըսել թէ իրականութեան մը առջև ենք, որ մեր դժբախտ և անպաշտպան ազգին՝ իր բնիկ հայրենիքին մէջ՝ նիւթական զոյութիւնը և տնտեսական ապահովութիւնը երաշխաւորող զօրութիւնն է այսօր ամենէն առաջ. կացութիւն՝ որմէ դժգոհալու մեր ամենէն մեծ պատճառն է մասնաւորապէս կրօնի կամ եկեղեցւոյ ցաւը, որուն համար սակայն մենք կը շարունակենք պահել միշտ բարի յոյս մը, աչքի առջև և ի մտի ունենալով՝ կարգ մը գոհացուցիչ հանգամանքներ:

Այս լինելով մեր խորին և անկեղծ համոզումը այդ մասին, բացարձակապես անհարկի և անխորհուրդ կը գտնենք անհաշտ դիրքի այն կեցուածքը որ ումանց կողմէ յաճախ կը պարզուի Հայաստանի Խորհրդային Կառավարութեան դէմ:

Կը մտածուի՞ արդեօք թէ ան պարտի ուրիշին թողուլ երկրին վարչութիւնը և հեռանալ . . . Բայց ո՞վ կրնայ ըլլալ այն ուրիշը, որուն հնար ըլլայ վստահիլ, ոչ միայն ներկայ պայմաններուն մանաւանդ, հայրենիքին ապահովեալ խողաղութիւնը եւ անոր ժողովուրդին նիւթական զոյութեան եւ պահպանութեան կնճռոտ զործը: Զէ՞ որ բանականութիւնն ու փորձառութիւնը պէտք է այլ եւս համոզած ըլլային զմեզ թէ Չարական կառավարութեան խորտակումէն յետոյ, և մեծ պատերազմէն ի վեր միակը եղաւ այժմեան վարչաձևը որ կրցաւ արտաքինապէս հանդարտ, ներքինապէս բարգաւաճ և իրարու նկատմամբ եղբայրական պահել ազգերն ու ժողովուրդները, հոն՝ այլացեղ, այլալեզու եւ այլակրօն ժողովուրդներու այն հրաբխային խառնարանին մէջ, որ Կովկասն է:

Ներուի՞ մեզ ըսել հոս թէ, մեր սեպհական ըմբռնումներովը, անձնապէս ոչ միայն չենք համամիտ՝ այլ հակառակ իսկ ենք քաղաքական այն վարդապետութեան՝ որ հիմն է խորհրդայնութեան. իր դաւանանքը չէ ուրեմն որ կը տարիողենք հոս այս բառերով. ընդհակառակն մենք կը մտածենք թէ ամէն Հայ պէտք է յետ այսու մանաւանդ օրինասէր և հաւատարիմ քաղաքացի մնայ այլ եւս այն երկրին ուր կ'ապրի, որովհետեւ պատերազմին բերած յեղաշրջումներէն ետքը մանաւանդ, ընդհանուրն արդար են բոլոր կառավարութիւնները:

Ինչ որ կ'ուզենք ըսել՝ ա՛յն է միայն թէ աւելորդ, անօգուտ և նոյն իսկ վնասակար են այն բոլոր կազուկութիւնները, որոնք տարիներէ ի վեր կ'ազմկեն մեր ներքին կեանքը, հոս՝ սին պայքարներու, հոն՝ տհաճութեանց, եւ ամէն տեղ՝ զայթակղութեանց միայն ծնունդ տալով:

Երբ թափուր էր հայրապետական Աթոռը, ամէնքս ակնկառոյց էինք դէպի Էջմիածին, խորհելով իրաւամբ թէ ե՞րբ պիտի ունենանք հոն Ազգին զուխն ու Պետը, որ իր վճռական տնօրինութեամբը վերջ տայ բոլոր այն բարդութեանց, որոնք տարիներէ ի վեր կը զալարեն մեր զաղութներուն ներքին կեանքը: Եւ ահա, երբ հրաշքով կարծես, եւ բոլոր օրինական պայմաններու լիովին լրացումով, ունեցած ենք զայն այսօր, մենք՝ իր վճռին սպասողներս է որ հիմակ կը դժուարացնենք իր դիրքն ու հեղինակութիւնը:

Սփիւռքին մէջ, ուրեք ուրեք, մասնաւորապէս Ամերիկահայութեան երկու թեմական շրջանակներուն մէջ, վերջերս այդ ոգին ցուցադրող տեսարանները ցաւալի կը գտնենք խորապէս: Պատճառաբանել թէ Էջմիածին ազգեցութեան տակ կը զործէ և թէ հետեւաբար արդարութիւնը չէ որ կը տնօրինուի, ըսել է թէ այսինքն կիրքերը պէտք է վարեն ազգը: — Երբ վէճը կը հանուի վերին ատեանին առջև, գերագոյն դատաւորին ձայնն է որ պիտի լսուի իբրեւ անառարկելի պատգամ: Արտաքոյ Հայաստանի մանաւանդ, ուր զանազան երկիրներու մէջ ցրուած Հայութիւնը իր ցեղական և ազգային ինքնութիւնն ու միութիւնը իր կրօնական հասարակութեան տարազին տակ կը մարմնաւորէ, ազգային եկեղեցւոյ ընդհանրական Պետը, Մայր-Աթոռոյ Հայրապետն է այդ գերագոյն դատաւորը: Անո՞ր դատումն ու խօսքը պէտք է իշխեն. Անո՞ր հրամանին առջև հնազանդութիւն կը պարտի ամէն Հայ:

Մնացեալը անկարգապահութիւն է. ու անկարգապահութիւնը, ազգին այս փափուկ վիճակին մէջ մանաւանդ, ամենէն տխուր բանն է, որուն պիտի չի կրնար բնաւ ցանկալ որ և է լուրջ և ազնիւ Հայ:

Կը կրկնենք, բոլոր ջանքերը պէտք է ուղղուին այլամերժօրէն այն զաւրափարին թէ Սփիւռքը պէտք է գէթ բարոյապէս կապուած մնայ Հայրենիքին հետ: Կ'ըսենք «գէթ բարոյապէս», որովհետեւ օտար երկիրներու քաղաքացիութիւնը որդեգրած հայ անհատներ կամ համայնքներ անշուշտ քաղաքականապէս այլ եւս փրթած են Հայաստանէն: Անոնք ատոր համար սակայն անշուշտ, ու ճիշտ ատոր համար ամենէն աւելի կը կարօտին բարոյական կապի մը, որ զիրենք կարենայ զաւրափարական յարաբերութեան մը մէջ դնել իրենց սրտի եւ հոգւոյ կեանքը իր անցեալին յիշատակներովը եւ աւանդութիւններուն ոգիովը թարմ ու արթուն պահող այն կենդանի աղբիւրին հետ, որ հայրենիքն է միայն: Այս մտածման ճշտութիւնը անոնք մանաւանդ կրնան ըմբռնել մեր տարաշխարհիկ ազգակիցներէն, որոնք, Ամերիկայի մէջ մասնաւորաբար, կը տեսնեն ամերիկեան քաղաքացիութիւնը ընդունած եւրոպացի ուրիշ ժողովուրդներ, զորս կ'ոգեւորէ դարձեալ միշտ իրենց նախկին հայրենիքին սէրը: Իսկ կարենալ ընելու համար այդ բանը, Սփիւռքը բարոյապէս Հայրենիքին կապելու համար նախապայմանն է սկսիլ սիրել եւ սիրել տալ Հայրենիքը, դադրեցնելով նախ անոր դէմ մղուած զուր պայքարը:

Չմոռնանք, սակայն, թէ Սփիւռքն Հայրենիքը չմոռցնելու ամենէն թանկագին միջոցներէն մին է նաեւ Էջմիածինը, ուր է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Մայր-Աթոռը: Բոլոր Հայերը քաղաքականապէս կրնան կապուած չըլլալ Հայաստանի հետ, բայց ամէնքը բարոյապէս ընդ միշտ կապուած են Լուսաւորչի անուան և զաւրափարին հետ, զորս Էջմիածինը կը մարմնաւորէ: Եթէ Երևան գլուխն է հայ Հայրենիքին, Էջմիածին, որ անոր սիրտը եղած է միշտ, միևնոյնն է հիմակ մանաւանդ: Հայութեան այդ երկու ոստանները, մին քաղաքական՝ միւսը հոգեւորական, ինչ որ ալ ըսեն երեւոյթները, անկարելի է հայկական զգացումին առջեւ բաժնել իրարմէ: Հանրապետիւնը եւ Հայրապետիւնը, որոնք իբրեւ անուն միակ գիրով մը միայն կը զանազանուին իրարմէ, եթէ լինին իւրաքանչիւրին մէջ ևս իմաստուն վարիչներ, ինչպէս է անշուշտ այժմ, իբրեւ զործ ևս պիտի կարենան սիրով մօտենալ իրարու, և միասնաբար ծառայել ամբողջ Հայութեան օգտին: Բայց որպէսզի Էջմիածինը կարենայ իրմէ սպասուած այդ ծառայութիւնը ընել իրօք, երկուքին առջև ևս հարկ է որ ան կարենայ պահել իր հմայքը: Կը սիրենք յուսալ թէ Երևան կը տածէ տրամադրութիւններ օր ըստ օրէ կենսական արժէքներ տեսնելու Էջմիածնի մէջ՝ ազգին ու երկրին յառաջդիմութեանը տեսակէտով, բայց աւելի անհրաժեշտ է որ մենք բարձրացնենք նախ անոր այդ բարոյական ոյժն ու շնորհը, պահելով լրիւ անոր հանդէպ մեր պատկառանքը, և հասկցնելով ամէնուն թէ ազգին բարոյական զգացողութիւնը չէ բթացած, և թէ, հետեւաբար, այն զօրութիւնը, որով Մայր Աթոռը, երկայն և դժբախտ դարեր կրցեր է բարոյապէս կառավարել ամբողջ Հայութիւնը, տալաւն ունի իր ազդեցութիւնը իր ժողովուրդին վրայ:

★ ★ ★